

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет географії, туризму та історії
Кафедра географії та методики її навчання**

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ І.В. Холошин
(підпис)

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2023 р.

«___» _____ 2023 р.

**РЕКРЕАЦІЙНІ ЛАНДШАФТИ ЦЕНТРАЛЬНО-МІСЬКОГО
РАЙОНУ
М. КРИВОГО РОГУ ТА ЇХ ВИВЧЕННЯ В ПРОФІЛЬНИХ
ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ**

Кваліфікаційна робота студента
групи ГТм-22
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності
014.07 Середня освіта (Географія)
Грідіна Ярослава Тарасовича

Керівник: к. геогр. н., доц.
Ярков Сергій Валерійович

Оцінка:

Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів _____
Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Грідін Ярослав Тарасович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис) |

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛАНДШАФТУ	10
1.1. Рекреаційні ландшафти як складова територіальної рекреаційної системи.....	10
1.2. Ландшафтна організація та роль біоти у функціональних особливостях рекреаційних геосистем	14
1.3. Історія формування та розвитку рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу	20
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ ЦЕНТРАЛЬНО-МІСЬКОГО РАЙОНУ КРИВОГО РОГУ.....	28
2.1. Оцінка рекреаційної бази Центрально-Міського району м. Кривого Рогу.....	28
2.2. Рослинний покрив паркових зон	32
2.3. Значення рекреаційних ландшафтів в соціальній сфері життя населення м. Кривого Рогу.....	37
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ В ПРОФІЛЬНИХ ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ.....	40
3.1. Обґрунтування потреби вивчення рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу в курсі географії в профільній школі... ..	40
3.2. Розробка авторського конспекту уроку.....	43

Висновки до розділу 3.....	46
ВИСНОВОК.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

Актуальність теми полягає у важливості дослідження впливу природних і антропогенних факторів на формування та збереження рекреаційних ландшафтів Криворіжжя та їх моніторингу. Тема є надзвичайно актуальною та значущою в сучасному світі, оскільки вона об'єднує два важливі аспекти - рекреацію та географію. Рекреаційні ландшафти відіграють важливу роль у фізичному та психологічному благополуччі людей, а їх вивчення у профільних шкільних курсах географії допомагає учням розуміти взаємозв'язок між природою та суспільством, формує їх екологічну свідомість та сприяє розвитку туристичної галузі.

Рекреаційні ландшафти є важливим компонентом соціального життя людей. Дослідження в галузі рекреаційних ландшафтів дозволяють вивчити потреби та переваги різних видів рекреації, а також розробити ефективні стратегії планування, управління цими територіями для задоволення потреб суспільства та управління природними ресурсами. У сучасному світі, де стрес, сидячий спосіб життя та швидкий ритм стали нормою, люди все більше звертаються до рекреаційних зон та природних ландшафтів для відпочинку, релаксації та відновлення енергії.

Вивчення рекреаційних ландшафтів дозволяє ідентифікувати їх потенціал для розвитку туристичних маршрутів, створення рекреаційної інфраструктури та послуг. Туристичний потенціал рекреаційних ландшафтів може стати джерелом доходів для місцевих громад, сприяти розвитку інфраструктури та підвищенню якості життя мешканців.

Актуальність вивчення рекреаційних ландшафтів саме у Центральноміському районі м. Кривий Ріг базується на багатьох аспектах. Такі індустріальні міста, як Кривий Ріг, часто стикаються з проблемами, пов'язаними з високим рівнем забруднення повітря, води та ґрунту. Рекреаційні ландшафти, такі як парки, сади, ліси та інші зелені зони, відіграють важливу роль у покращенні якості повітря та забезпеченні зон

відпочинку для мешканців. Вони допомагають знижувати рівень стресу, покращувати фізичне та психічне здоров'я людей. Тому вивчення цих ландшафтів дозволить розробити оптимальні рекреаційні зони та програми, сприятиме збереженню здоров'я мешканців, підвищенню їх якості життя та зменшенню стресових факторів.

Також рекреаційні ландшафти відіграють важливу роль у збереженні природного багатства та різноманітності. Вони сприяють збереженню екологічно вразливих територій, охороні біорізноманіття та збалансованому використанню ресурсів. Рекреаційні зони можуть виступати як «зелені легені» міста, забезпечуючи екосистемні послуги, такі як очищення повітря та води, підтримка родючості ґрунту та збереження природних ландшафтів. Тому їх аналіз є важливим для екосистеми всього міста.

Задля розвитку, вивчення рекреаційних ландшафтів сприятиме залученню зацікавлених сторін, таких як місцеві органи влади та громадські організації, до процесу планування та розвитку рекреаційних зон. Це стимулюватиме спільні зусилля з організації та підтримки рекреаційних об'єктів, забезпечення безпеки та комфорту відвідувачів, а також залучення інвестицій для покращення інфраструктури рекреаційних зон.

Вивчення рекреаційних ландшафтів у профільних шкільних курсах географії дозволяє учням розуміти, як природні ресурси та екосистеми впливають на здоров'я та благополуччя людей, а також які засоби та підходи можуть бути використані для створення комфортних та безпечних рекреаційних зон. Вивчення рекреаційних ландшафтів у профільних шкільних курсах географії сприяє розвитку екологічної та географічної свідомості учнів. Учні, які вивчають рекреаційні ландшафти, засвоюють знання про природні ресурси, кліматичні умови, геологічні особливості та культурний контекст певного регіону. Вони розуміють, як екосистеми працюють, як взаємодіють люди та природа, і які наслідки можуть бути внаслідок несвідомої та неефективної рекреаційної діяльності. Це допомагає

формувати екологічну свідомість та відповідальне ставлення до навколишнього середовища, що є важливим у сучасному світі. Вивчення цих ландшафтів у профільних шкільних курсах географії допомагає учням розуміти, як природні та культурні атрибути рекреаційних зон можуть бути використані для приваблення туристів, створення робочих місць та розвитку інфраструктури. Вивчення економічних аспектів рекреаційних ландшафтів дозволяє учням зрозуміти важливість балансу між економічними потребами та охороною природи.

Крім того, вивчення рекреаційних ландшафтів в профільних шкільних курсах географії розвиває учнівські навички та компетенції. Учні навчаються збирати та аналізувати географічні дані, використовувати картографічні методи, проводити польові спостереження та дослідження, робити висновки та розробляти рекомендації. Вивчення рекреаційних ландшафтів викликає інтерес учнів, оскільки вони можуть застосувати отримані знання та навички у реальних ситуаціях, таких як планування туристичного маршруту, організація екологічно чистих заходів чи проектування рекреаційної інфраструктури.

Таким чином, тема є надзвичайно актуальною, оскільки вона сприяє збереженню та раціональному використанню рекреаційних ресурсів, розвитку туризму та економіки, формуванню екологічної свідомості та учнівських навичок. Вивчення цієї теми дає учням можливість зрозуміти важливість гармонійного співіснування людини та природи і сприяє створенню майбутніх лідерів, які зможуть приймати розумні та екологічно обґрунтовані рішення для сталого розвитку свого краю.

Мета наукової роботи полягає у здійсненні суспільно-географічної характеристики рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривий Ріг, дослідження методичних особливостей вивчення означеної теми в шкільному курсі географії.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) Визначити сутність та зміст поняття рекреаційного ландшафту.
- 2) Визначити історичні засади створення та розвитку рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривий Ріг.
- 3) Здійснити характеристику рекреаційних ландшафтів вивчаємого району, їх становлення та розвиток.
- 4) Дослідити методологічні особливості вивчення рекреаційних ландшафтів Криворіжжя у шкільному курсі географії.
- 5) Створити авторську розробку уроку з вивчення рекреаційних ландшафтів свого краю.

Об'єкт – рекреаційні ландшафти Центрально-Міського району м. Кривого Рогу.

Предмет – формування, стан та розвиток рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу. Їх вивчення в профільних шкільних курсах географії.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета.

У роботі використовувалися: 1) теоретичні методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія використовувалися при розгляді сутності та змісту поняття рекреаційний ландшафт; правовий метод (використовувався при розгляді правових засад функціонування суб'єктів напрямку освіти); історико-географічний метод (при розгляді історичного розвитку рекреаційних ландшафтів зазначеної території); метод аналізу наукової літератури з географії; статистичний метод; 2) емпіричні методи: статистичний метод; 3) математичні методи: методи комп'ютерного моделювання (використовувався задля створення онлайн карти рекреаційних ландшафтів).

Практичне значення роботи. Представлені у дипломній роботі теоретичні та практичні положення, висновки та результати можуть бути використані в майбутніх дослідженнях щодо розвитку та аналізу рекреаційних ландшафтів різного типу.

Структура роботи обумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження та логікою викладення матеріалу. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури, таблиць, рисунків, додатків. Загальний обсяг роботи складає – 54 сторінки.

РОЗДІЛ 1 . ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛАНДШАФТУ

1.1. Рекреаційні ландшафти як складова територіальної рекреаційної системи

З початку другої половини XIX століття, ландшафт став головною науковою категорією у географії, привернувши увагу професійних географів з різних країн, зокрема в Німеччині. Німецькі вчені розглядали географію і ландшафтознавство як майже ідентичні галузі і надавали особливе значення цьому науковому напрямку. Це призвело до чіткого розчленування фізичної і економічної географії у країнах, що були під впливом німецької географічної школи.

Парадигма «ландшафту» виявилась надзвичайно продуктивною. Протягом XX століття поняття «ландшафт» широко застосовувалося у всіх галузях географії, де воно використовувалося для аналізу просторових взаємозв'язків між природними і соціально-економічними компонентами на конкретних територіях. Географія рекреації та туризму також активно використовує цю наукову категорію для визначення природних і природно-антропогенних комплексів, де відбуваються рекреаційні процеси.

За О.О. Бейдик («Словник термінів і понять з рекреаційної географії та географії туризму») рекреаційний ландшафт – підтип антропогенного ландшафту; геотеріальна система, в якій тісно взаємопов'язані природні і антропогенно-техногенні елементи; підтип географічних систем, що беруть участь у відтворенні ресурсів та умов природного середовища, психофізичної енергії населення та виступають як об'єкт охорони середовища, що оточує людину, і раціонального використання природних ресурсів [2].

Рекреаційні ландшафти являють собою важливу складову територіальної рекреаційної системи [12]. Ці ландшафти включають

різноманітні природні та антропогенні об'єкти, які створюються та підтримуються з метою задоволення рекреаційних потреб населення.

Загалом, рекреаційні ландшафти є важливим елементом територіальної рекреаційної системи. Вони не тільки надають можливості для відпочинку та розваг, але й сприяють збереженню природи, розвитку туризму та соціокультурного розвитку. Розумний підхід до планування та управління цими ландшафтами допоможе забезпечити їхню сталу функціональність та користь для суспільства.

На підставі наукового досвіду [6] можна структурувати компонентну складову формування культурного ландшафту і його поділ на різні дослідницькі галузі в географії (рис. 1).

Рис. 1. Схема розвитку і диференціації ландшафту

Наведена схема надає загальний огляд еволюції ландшафту, демонструє процес перетворення природного ландшафту в культурний та вказує на різні напрямки економіко-соціально-географічних досліджень, що використовують концепцію «ландшафт» (наприклад, географія рекреації і туризму, географія промисловості, географія міст, географія сільського господарства, географія транспорту тощо).

Рекреаційні ландшафти виконують функції, головні з яких є забезпечення можливостей для активного відпочинку та відповідного використання вільного часу (таблиця 1). Представляють собою парки, сади,

ліси, озера, річки, гори та інші природні об'єкти, де люди можуть займатися спортом, рибалити, гуляти або просто насолоджуватися природою. Такі місця створюються з метою покращення якості життя людей, підтримки фізичного та психологічного здоров'я, а також збереження природного середовища [14,21].

Рекреаційні ландшафти мають певну типізацію в яку покладено просторово-функціональний підхід [3]:

Лікувально-оздоровчий – це ландшафти курортних зон, які мають особливі природні ресурси лікувальної властивості: мінеральні води, лікувальні грязі, комфортний клімат, тепле і ласкаве море, різноманітні види SPA.

Спортивно-туристичний – пов'язаний з гірськими або озерно-річними ландшафтами, де можна займатися гірськолижним спортом, водним спортом на човнах і байдарках, сплавом гірськими річками на плотах і катамаранах, гірським туризмом.

Пейзажний – пов'язані з ландшафтами, відмінними особливої красою природи, культурними, історичними, архітектурними пам'ятниками. Сюди входять національні парки, старовинні садиби, садово-паркові ансамблі. Особливий тип рекреаційних ландшафтів є національними парками. Крім природоохоронної функції, вони виконують еколого-пізнавальну, інформаційну та інші рекреаційні функції.

Природно-антропогенний – зміна природних систем під впливом господарської діяльності людини.

Культурно-інформаційний – сукупність культурно-інформаційних, компактно-розташованих місцевостей, що мають достатній культурно-історичний потенціал для задоволення культурологічних та рекреаційних потреб людини.

Тип рекреаційного ландшафту	Функції ландшафту		
	рекреаційні	фізіологічні	соціальні
лікувально-оздоровчий	відпочинок, оздоровлення, лікування	відновлення життєвих сил, адаптація організму	реабілітація, набуття впевненості, подолання депресії і відчуття самотності та непотрібності
спортивно-туристичний	відпочинок, оздоровлення, туризм	відновлення життєвих сил	організація дозвілля, самовдосконалення, спілкування, визнання, отримання нових вражень
пейзажний	відпочинок, оздоровлення, туризм	відновлення життєвих сил, емоційна насолада	організація дозвілля, отримання нових вражень, естетична насолада
природно-антропогенний	відпочинок, оздоровлення, туризм, екскурсійна діяльність	відновлення життєвих сил	організація дозвілля, отримання нових вражень, естетична насолада
культурно-інформаційний	відпочинок, екскурсійна діяльність	відновлення життєвих сил, емоційна насолада	організація дозвілля, саморозвиток, отримання нових вражень, естетична насолада

Табл. 1. Функції рекреаційних ландшафтів

Аналізуючи дані таблиці можна сказати, що усі типи рекреаційних ландшафтів мають соціокультурний вимір. Вони є місцем зустрічей та

спілкування, сприяють формуванню соціальних зв'язків та стимулюють розвиток спільнот. Люди з різних культур і соціальних груп можуть збиратися в рекреаційних ландшафтах, об'єднуватися навколо спільних інтересів та насолоджуватися своїм вільним часом. Це сприяє підтримці толерантності, розумінню та взаємодії між різними людьми.

Рекреаційні ландшафти також виконують важливу роль у розвитку туризму. Привабливі природні та культурні об'єкти, такі як національні парки, історичні пам'ятки, курортні зони тощо, привертають туристів з усього світу. Це сприяє економічному зростанню, створенню робочих місць і підтримці місцевого населення. Крім того, розвиток туризму в рекреаційних ландшафтах сприяє збереженню природних та культурних цінностей, оскільки стає фактором, що спонукає до їх охорони та збереження.

Управління та планування рекреаційних ландшафтів має велике значення для їхнього ефективного використання та збереження. Слід враховувати природні, соціальні та економічні аспекти, а також потреби та інтереси місцевого населення. Ефективне управління рекреаційними ландшафтами допомагає забезпечити їхню стійкість, збереження природно-культурних цінностей і позитивний вплив на якість життя людей.

1.2. Ландшафтна організація та роль біоти у функціональних особливостях рекреаційних геосистем

Найрозповсюдженішою категорією природних об'єктів в міських районах є парки і сквери, які розташовані на різних територіях. Парки представляють собою складні ландшафтні об'єкти, що включають велику кількість насаджень та інфраструктуру, організовану відповідно до певної об'ємно-просторової концепції. Парки є місцями відпочинку, придатними для щоденного та масового користування громадою [27].

Залежно від їхнього призначення і функціонального спрямування виділяють такі типи парків: 1) універсальні парки, призначені для різних видів відпочинку; 2) спеціалізовані парки, такі як виставкові, етнографічні, спортивні, дитячі, меморіальні, зоологічні тощо [17].

Класифікація парків може бути здійснена за різними критеріями, такими як їхнє міськобудівне значення, ландшафтні особливості, функціональна спеціалізація, демографічні чинники та площа рекреаційної зони. Загальноміські парки призначені для обслуговування жителів всіх районів міста і відрізняються великою площею, наявністю природних ландшафтних елементів, водойм і зручним розташуванням або доступом до транспорту [24].

У виборі ландшафтного оформлення парку важливу роль відіграють способи групування дерев та кущів. Рослини можуть бути висаджені в парках в наступних формах: 1) солітери; 2) деревні групи; 3) деревні масиви; 4) лінійні насадження; 5) зелені стіни, живоплоти, бордюри; 6) в'юнкі рослини [19].

Солітери – це дерева, які відрізняються своєю декоративністю, коліром та ажурністю листя, а також квітами і формою, і вони висаджені окремо на видному місці для легшого спостереження. Наприклад, серед таких дерев можна відзначити червоний дуб, звичайний дуб, сосну Паласса, горіх чорний, кленолистий платан і багато інших.

Деревні групи – це групи невеликої кількості деревних порід, які розміщені окремо на газоні без інших рослин. Вони можуть об'єднувати такі види, як береза повисла, робінія псевдоакація і сосна Паласса, червоний дуб і гінкго дволопатево, горіх грецький та інші.

Деревні масиви представляють собою об'єднання багатьох деревних порід, які займають велику площу і утворюють стійкі культурні структури. У таких масивах різні породи взаємодіють одна з одною і впливають на

оточуючий простір. Деревні масиви найчастіше зустрічаються в лісопарках і можуть бути чистими (з однієї породи) або змішаними (з декількох порід) [20].

Алеї – це прямі дороги, які обсаджуються деревами і кущами. Вони розташовуються вздовж доріг і стежок. Парки і лісопарки часто мають велику кількість алей, які можуть бути основними або допоміжними [4].

Рядові посадки – це дерева, які висаджуються у ряди, зазвичай в одному ряду. Цей метод часто використовується при озелененні вулиць, в житлових комплексах, парках і для обмеження різних зон. Деревя також можуть бути висаджені в одному ряду навколо рекреаційних об'єктів [25].

Живоплоти – це ряди або групи чагарників, іноді дерев, які висаджуються в одному або декількох рядах. Вони виконують різні функції, такі як обмеження, декорація і маскування. Живоплоти можуть бути формованими або неформованими .

Розміри рекреаційних зон визначаються кількістю відвідувачів парку та їхнім одночасним присутністю. Зазвичай ця кількість становить 10-15% від загальної чисельності мешканців. При розрахунку використовується також коефіцієнт змінюваності, який становить від 1,2% до 2,0%. Мінімальна площа парку становить 6 гектарів. Якщо планується створення повного спектру спортивних і розважальних послуг, при максимальному наближенні до природних умов, то площа парку повинна бути не менше 50 гектарів [15].

Інтенсивність відвідування парку залежить від рівня культури населення, його благополуччя, складу населення за віком і демографічними характеристиками, а також природних умов та привабливості ландшафту, а також від сезону року.

Згідно з нормами, для повноцінного відпочинку кожному відвідувачеві потрібно приблизно 50–60 квадратних метрів простору. У більшості міських парків можна виділити кілька основних зон: культурно-

просвітницьку, призначену для спортивних та активних видів відпочинку, зону обслуговування, дитячу зону та зону для тихого відпочинку.

Культурно-просвітницька зона розташовується, головним чином, біля кінотеатрів, театрів і інших громадських споруд. При проектуванні цієї зони в парку враховують наявність або відсутність подібних об'єктів неподалік [16].

Зона тихого відпочинку проектується у вільному стилі і включає в себе прогулянкові доріжки різної форми, велосипедні доріжки тощо. Маршрути для прогулянок у цій зоні охоплюють найхарактерніші ділянки парку. Тут можуть бути кафе, кіоски, лави зі спинками, альтанки та галявини для відпочинку [19].

Зона дитячого відпочинку спеціально призначена для дітей і повинна мати сприятливі санітарні умови. У цій зоні можуть бути різні майданчики для різних видів ігор, такі як пісочниці, водні ігри, ігри, пов'язані з технічним моделюванням і будівництвом, а також майданчики для навчання правилам дорожнього руху та катання на різних видів транспорту, таких як велосипеди та самокати. Тут також можуть бути різні атракціони, фортеці, городки та зоосади [13,18].

Зона призначена для спортивних та активних видів відпочинку, таких як спортивні ігри, змагання, фізичні вправи, катання на велосипедах та водних видів спорту. При виборі місця для таких видів рекреації приділяють увагу розташуванню спортивних об'єктів і їх впливу на навколишнє середовище, такі як шум, пил, дим, сонячне випромінювання та інші фактори. Місце повинно бути захищене від холодних вітрів, і швидкість вітру не повинна перевищувати 5 м/с [11].

Досягнення оздоровчого ефекту в парку може бути пов'язане з наявністю водойми, придатної для купання та відпочинку на човнах, а також для риболовлі. Парки, де є водні об'єкти, зазвичай приваблюють більше

відвідувачів. Водойми особливо цікаві для більшості відвідувачів, при цьому близько 50–60% з них віддають перевагу пляжному відпочинку, 6% займаються човноплавством, 4% займаються риболовлюю та прогулюються вздовж берега [9].

Система озеленення населених місць – це комплекс озелених зон різних призначень, які об'єднані в єдину інфраструктурну систему населених місць.

Зелені насадження в містах і селищах розглядаються як складна система, яка поділяється на різні категорії за функціональним призначенням [27,32].

Ці насадження ефективно виконують різні завдання, включаючи:

- Покращення естетичного вигляду населених пунктів.
- Захист водних джерел і пагорбів від ерозії.
- Зменшення впливу вітру та шуму.
- Боротьба з забрудненням повітря.
- Створення комфортних умов для праці, побуту і відпочинку населення.

Створення системи озеленення міст включає в себе велику складність, яка обумовлена наступними факторами:

- Складність процесів, що відбуваються в міських областях через активну взаємодію антропогенного та природного середовища.
- Тісна взаємозалежність від процесів розвитку міських областей, що призводить до зменшення озелених територій при розширенні забудови.
- Різноманіття функцій та видів зелених насаджень, які утворюють систему озеленення, і так далі.

У процесі створення системи озеленення населених місць вирішуються три основні завдання [26]:

- Містобудівне завдання, яке включає членування окремих зон і структур, об'єднання частин в єдину гармонійну систему та підвищення виразності архітектурних композицій.
- Завдання з оздоровлення, пов'язане з оптимізацією мікроклімату і покращенням санітарного стану.
- Рекреаційне завдання, яке відноситься до питань організації відпочинку міського населення.

Озеленення вулиць визначається їхнім призначенням і особливостями забудови. Посадка рослин є важливою та невід'ємною частиною планування населених місць і має значущий вплив на їх архітектурний вигляд. Основні функції, які виконують зелені насадження, включають збереження екологічної рівноваги в міських екосистемах, створення екологічно сприятливого середовища в містах і створення комфортного простору для мешканців.

Характеристики теплорегуляції різних видів дерев можна ефективно використовувати для зміни мікроклімату в конкретних місцевостях. Клімат даної місцевості визначається різними факторами, такими як температурний режим у різні пори року, кількість опадів, наявність водних джерел, вологість повітря і ґрунту, сонячне випромінювання, вітровий режим та атмосферний тиск. Терморегулюючі властивості різних видів дерев можуть бути використані для впливу на ці фактори та покращення мікроклімату в конкретних областях.

Зелені насадження в місті мають значний вплив на формування мікроклімату. В різних районах міста можуть виникати відмінності в кліматичних умовах через різний рельєф, наявність водних джерел, лісів, відкритих просторів, характер ґрунту і рівень ґрунтових вод. Крім того,

специфіка забудови, включаючи типи поверхонь будівель, також впливає на мікроклімат міста, разом з системою розміщення будівель, шириною, орієнтацією міських доріг, тротуарів і характером їхнього покриття [19].

Використання деревних насаджень в міських областях є практичним і економічно вигідним способом поліпшити мікроклімат в цих місцях, забезпечити комфорт для мешканців і навіть зекономити енергію. Особливо високий потенціал для використання деревних насаджень для регулювання температури та клімату існує в містах з високими рівнями сонячної радіації.

Міські деревні насадження можуть ефективно захищати відкриті простори, пом'якшувати температуру повітря та контролювати вологість. Зелені насадження відіграють важливу роль у створенні найбільш здорового та комфортабельного середовища для міського життя та промислових зон. Через це міські планувальники намагаються збільшити кількість зелених насаджень в місті та розташовувати їх ближче до житлових зон.

1.3. Історія формування та розвитку рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу

Рекреаційні ландшафти Центрально-Міського району м. Кривого Рогу виникали з часом, відображаючи розвиток міста, який ніс за собою створення та занедбання індустріальних та рекреаційних об'єктів.

Одним з перших природно-антропогенних ландшафтів у Центрально-Міському районі міста був заснований парк ім. Федора Мершавцева. Заснував парк наприкінці 19 ст дворянин, капітан-лейтенант Імператорського флоту, учасник Кримської війни Федір Матвійович Мершавцев. У 1884 році Мершавцев прийняв запрошення своєї тітки і переїхав до Кривого Рогу після звільнення з флоту. Він почав цікавитися садівництвом і вирішив створити свій власний сад на правому березі річки Саксагань. Він здійснював закупівлю саджанців з різних міст Європи. З

часом його насадження перетворилися на перший безкоштовний громадський парк в місті, а сам Мершавцев став найкращим садівником на південній території Росії.

У тому ж році Федір Матвійович розпочав будівництво свого особняка, який був зведений з червоної цегли. Цей особняк розташовувався на вулиці Грабовського 9 і став першим двоповерховим будинком у всьому місті. Нажаль, будівля не збереглася в оригінальному стані, і на сьогоднішній день залишилися лише руїни. В певний момент будинок був викуплений, і навіть другий поверх було знесено, але подальше руйнування будівлі було зупинено відповідними службами, оскільки вона має історичне значення для нашого міста (рис. 2).

Рис.2. Руїни будинку Федора Мершавцева

Навколо будинку власник почав висаджувати садок. Переважно це були фруктові дерева: яблуні, груші, вишні, сливи, абрикоси. Від будинку до річки Інгулець вела центральна алея парку, завширшки понад 4 метри. По обидва боки її росли лише вишні. То був перший у місті парк-сад, куди пускали вільно. Також городянам дозволяли абсолютно безкоштовно збирати врожай із фруктових дерев. 1903 року тут збудували фонтан та атракціони: каруселі, човнову станцію. Цього ж року Федір Мершавцев помер, і садок залишився без господаря.

Після закінчення війни в 1921-1923 роках, коли настали тяжкі голодні часи і людям доводилося переживати страшні зими з холодом, вони почали поступово зрубувати дерева і насадження у парку, щоб хоч якось вижити. Це призвело до практичного зникнення парку. З часом парк перейшов у власність криворізького комунального господарства і став відомий як міський сад. Згодом, міська влада виділила 72 гектари землі для розвитку саду і найняла спеціалізовану організацію, яка з 1926 року почала стягувати плату за вхід у парк. Завдяки цьому парк ожив, адже там було побудовано перший в місті відкритий кінотеатр. З 1931 року парк став основним місцем проведення різноманітних культурних і спортивних заходів, а також улюбленим місцем криворіжців.

У 1932 році парк отримав нову назву – парк імені газети «Правда», на честь ювілейного випуску газети «Правда».

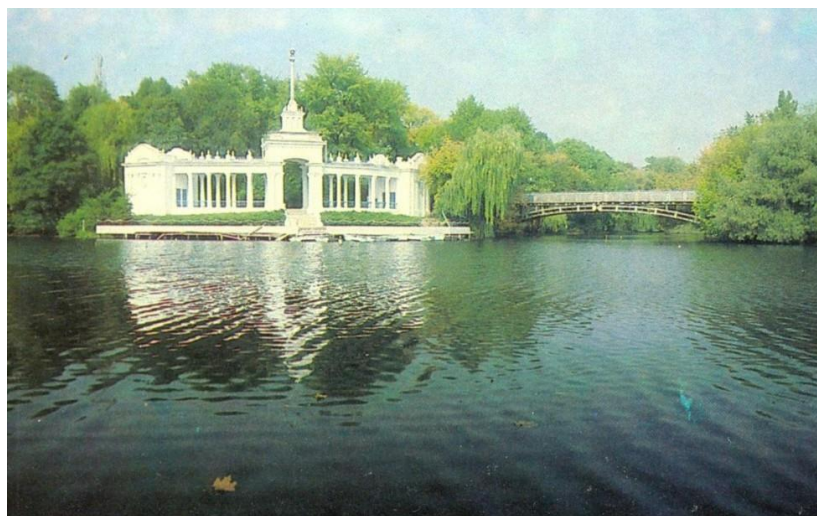

Рис. 3. Парк ім. Федора Мершавцева за часів назви імені газети «Правда»

Протягом 82 років парк називався ім'ям газети «Правда», але після проведення декомунізації у 2014 році, йому було присвоєно назву на честь його засновника.

У 1936 році в Кривому Розі було створено парк, який отримав назву Комсомольський. Молодь Кривого Рогу облаштувала його на правому березі

річки Інгулець, тоді як на лівому березі вже існував парк, який називався парк імені Федора Мершавцева (до декомунізації – імені газети «Правда»).

Обидва парки мали значну розмаїтість цінних видів дерев і чагарників. На сьогоднішній день обидва парки називаються парком імені Федора Мершавцева, але серед місцевих жителів все ще існує назва «Гданцівський» або «Комсомольський» для парку на правому березі (рис. 4).

Рис. 4. Кривий Ріг у 1961 році, річка Інгулець. Фото А. Запарі.

В парку росли японські софори, червоні і болотні дуби, бальзамічні і пірамідальні тополі, американські і зелені ясени, липи, каштани, верби, акації, ільми, горобини і граби. Чагарники включали тамарикс, бузок, західну і східну туї, самшит. Улітку парки прикрашали квіткові клумби з багаторічними рослинами, що цвіли протягом усього сезону.

Відповідальність за будівництво та догляд за рослинами у парку покладали на Івана Микитовича Ткаченка, а його бригадиром був Ісаєнко. Під їхнім керівництвом у парку були побудовані оранжереї і парники. Однак, у 1937 році Ткаченка було репресовано, але пізніше його випустили на свободу. Він не повернувся на роботу в парк, але очолив розсадник на Карачунах, де вирощували плодові і декоративні дерева для всього міста.

Під час війни парку завдано багато шкоди: дуби були вирубані для будівництва переправ, алеї парку були перетнуті танковими гусеницями.

Німці вирізали всі ясени у Комсомольському парку, з яких колись було понад 300 дерев.

Міст, що з'єднував парк імені Федора Мершавцева з Гданцівським парком (який зараз зруйнований), також існував.

Іншим великим рекреаційним ландшафтом з 1930го року в Кривому розі є прибережна зона Карачунівського водосховища.

У Кривому Розі, в районі села Карачунівка, у 1930 році (за іншими даними – у 1932 році) було розпочато будівництво Карачунівського водосховища, через необхідність постачання води для Криворізького металургійного заводу (КМЗ, нині відомий як «АрселорМіттал Кривий Ріг»). Будівництво водосховища тривало у період з 1932 року до 1938 року (перша черга) та з 1954 року до 1958 року (друга черга) (рис. 5)[29].

Рис 5. Будівництво Карачунівського водосховища. Перегляд Карачунівської перемички після знесення її водою, 1932 рік.

У зону затоплення водами Карачунівського водосховища потрапили такі населені пункти, села (у дужках дано ранні назви):

- Моїсіївка (Мойсіївка);

- Карачунівка (Богданівка, спадкоємців Степанових (1856 року 13 дворів), Бутівське);
- Андріївка (Настасіївка);
- Хрущовка;
- Богоблагодатне (Попівка, Усівка);
- Володимирівка;
- Данилівка, жителі, 1939 року, заснували та переселилися до села Кірівка;
- Аннівка (Соломинка)[28].

На березі Карачунівського водосховища були висаджені лісонасадження, які служили водозахисною функцією. Також були збудовані туристичні бази, піонерські табори і профілакторії. Лісонасадження, що оточують Карачунівське водосховище, відомі як Карачунівський лісовий масив, займають площу 300 гектарів.

У 2004 році було зведено горизонтальну дренаж, яка запобігає потраплянню засолених вод до Карачунівського водосховища, звідки подається питна вода до міста.

Сквери Кривого Рогу мають більш коротшу історію, одним з найвідвідуваніших з них є Площа Визволення. Гирло балки Сушкова розташовувалося на тому місці, де тепер розташована площа Визволення. У 1920 році почалися роботи з облаштування площі, яка спочатку називалася Паризькою комуною. Проте в 1925 році її перейменували на площу Українську. У 1936 році була оздоблена територія площі і скверу. В 1938 році пригирлову частину балки було засипано, а також висаджено 450 дерев. У 1945 році площу знову перейменували і назвали на честь Сталіна. У 1972 році на цій площі скверу було встановлено пам'ятник танкістам, які брали участь у вигнанні нацистів з Кривого Рогу в період з 23 жовтня 1943 по 22 лютого 1944 року[23](рис.6).

Рис. 6. Площа Миру (нині — площа Визволення) на початку 1970-х років.

Селище міського типу Авангард також відноситься до Центрально-Міського району та має рекреаційні об'єкти, такі як сквер та затоплений кар'єр

В 1961- 1962гг. В селищі були проведені роботи з благоустрою та озеленення. Було висаджено 12 тисяч декоративних дерев, понад тисячу фруктових дерев. На території підстанції заклали фруктовий сад і виноградник, перед заводоуправлінням – квітучий вічно-зелений сквер (рис. 7)[8].

Рис. 7. Сквер ім. 40-річчя піонерської організації

А єдиним рекреаційним ландшафтом природно-заповідного фонду на території Центрально-Міського району являються скелі МОДРу. Статус

пам'ятки природи присвоєно Розпорядженням Рада міністрів УРСР № 780-р. від 14 жовтня 1975 року.

Висновки до розділу 1

Дослідження базуються на концепції О.О. Бейдика, що рекреаційний ландшафт – це підтип антропогенного ландшафту, в який тісно пов'язані природні та антропогенно-техногенні елементи, геосистема бере участь у відтворенні ресурсів та умов природного середовища психофізичної енергії населення та виступають як об'єкт охорони середовища, що оточує людину і раціонального використання природних ресурсів.

Формування перших рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району розпочалось наприкінці 19 століття з утворення скверу на честь царя Олександра II (Визволителя) та парків Мершавцева на місті злиття річок Саксагань та Інгулець та скверу біля Гданцівського чавуно-ливарного заводу.

Структура рекреаційного ландшафту досить складна, вона включає як природні компоненти (геологічна основа, ґрунт, рельєф, клімат, води) так і не притаманним природним інженерним спорудам (будинки, мости, алеї, дороги та інше). Біота, роль якої надзвичайна, як правило замінена з природної на композиції або колекції видів рослинності і підтримуються людиною. Вона є багатофункціональною (оздоровчою, естетичною, природоохоронною, захисною та багато інших).

Аналізуючи карту я дійшов до висновку, що більша частина рекреаційних зон сконцентрована в одній місцевості. Усі парки району знаходяться поблизу один від одного, не перевищуючи 450 метрів між ними. Сквери також мають виявлене зосередження, 12 з існуючих 15 скверів знаходяться в області 1,1 км², що є найбільшим показником за районами в м. Кривий Ріг. Тільки постпромислові рекреаційні ландшафти віддалені від інших об'єктів, що обумовлене промисловою інфраструктурою міста.

Для цілей порівняння та аналізу я виконав вимір площ рекреаційних ландшафтів, за допомогою Google Планета Земля. Важливо відзначити, що ці вимірювання, хоч і не є абсолютно точними, але надзвичайно наближені до реальних значень. В результаті вимірювань була створена таблиця з показниками території досліджуваних об'єктів та розрахований відсоток їх площ від загальної території району.

Назва рекреаційного об'єкту	Площа м²	Територія об'єкту від загальної площі району у %
Гданцівський парк	160336	0,241
Парк ім. Михайла Єгорова	43424	0,065
Парк ім. Юрія гагаріна	89653	0,134
Парк ім. Федора Маршавцева	312230	0,47
Сквер Св. Миколая	7596	0,011
Сквер біля пам'ятника «Братська могила»	2037	0,002
Сквер по вул. Петра Калнишевського	26689	0,04

Сквер по вул. Українській	5439	0,008
Сквер Калнишевського	873	0,0008
Сквер Визволителів	12035	0,018
Сквер по вул. Пушкіна	465	0,0004
Сквер ім. Лермонтова	1101	0,001
Сквер «Карачуни»	10529	0,015
Сквер по вул. Купріна	14558	0,021
Сквер В. І. Михлика	3972	0,004
Сквер біля пам'ятника жертвам голодомору	9970	0,014
Сквер ім. Александра Поля	3518	0,004
Сквер селища Авангард	8848	0,013
Атр-Майдан	2715	0,004
Сквер біля пішохідного фонтану по вул. Поштовій	3246	0,004
Карачуніський кар'єр	85886 (разом з зоною відпочінку)	0,129

Кар'єр поблизу селища Авангард	14631 (разом з зоною відпочінку)	0,022
Скелі МОДРу	620000	0,93
Загальна площа	1439733	2,167

Табл. 2. Площі досліджуваних об'єктів та відсоток їх площ від загальної території району.

Відповідно до даних з створеної таблиці паркові зони та площа ПЗФ загалом становить близько 82% від загальної площі рекреаційних ландшафтів району. З них найбільшу долю мають Скелі МОДРу, які становлять 41% , а парк ім. Федора Маршавцева дорівнює 21,68% від усієї площі, що є більше ніж загальна площа скверів району.

На населення Кривого Рогу, що становить 646748 чол. (на 2023 р.), існує 1339216 м² (без урахування постпромислових об'єктів, які не відносяться до міських парків та скверів). Виходячи з цього, на одного мешканця району створено 2,07 м² зони відпочинку. Цей показник є середнім показником, як для нашого міста, так і для області в цілому.

2.2. Рослинний покрив паркових зон

Паркові зони Центрально-міського району мають схожий склад рослинності, тому задля їх порівняння мною була розроблена таблиця «Рослинність рекреаційних ландшафтів Центрально-міського району м. Кривий Ріг». Дані були отримані мною шляхом польового дослідження [7].

Назва рекреаційного об'єкту	Деревні рослини	Чагарникові рослини	Трав'янисті рослини
Гданцівський парк (Додаток 1)	Японська софора, червоний дуб, бальзамічна та пірамідальна тополя, американський і зелений ясен, липа, каштан, верба, акація, ільм, горобина, граб.	Тамарикс, бузок, західна і східна туя, самшит.	Деревій, пирій повзучий, біловус стиснутий, вівсяниця, щучник дернистий.
Парк ім. Михайла Єгорова (Додаток 2)	Груша звичайна, яблоня, катальпа бігнонієподібна, береза поникла, акація, липа, гледича, горобина скандинавська, сурах оленерігий, ясен, верба вавилонська, каштан, клен крупнолистий, ялина блакитна.	Гібіскус сирійський, черемха пізня, горобина проміжна, спірея японська.	Пупавка фарбувальна, айстра багаторічна, деревій.
Парк ім. Юрія Гагаріна	Ялина колюча, туя східна та західна, клен гостролистий,	Форзиція європейська, спірея японська,	Лаванда, чорнобривці, дубровник,

(Додаток 3)	шовковиця біла, в'яз, липа широколисна та європейська, береза поникла, горобина скандинавська, черемха звичайна, софора японська, робінія звичайна.	сніжноягідник білий, барбарис тунберга, магонія падуболиста.	піон, вівсяниця, вайда фарбувальна.
Парк ім. Федора Маршавцева (Додаток 4)	В'яз приземкуватий, в'яз гладкий, вишня звичайна, груша звичайна, тополя чорна, тополя біла, тополя італійська, клен звичайний, явір, клен сріблястий, гіркокаштан звичайний, айлант найвищий, береза повисла, береза пухнаста, ясен звичайний, тис ягідний, робінія псевдоакація, верба біла, яблуня домашня, ясен пенсильванський, гледичія колюча, дуб звичайний, каркас західний, горобина звичайна, верба біла, софора японська, липа дрібнолиста, модрина європейська, ялина колюча, китайська туя.	Скумпія шкіряста, бирючина звичайна, бузина чорна, шипшина собача, клен татарський, свидина кров'яна, ялівець козачий, карагана дерев'яниста, бузок звичайний, спірея вангутта.	Деревій, біловус стиснутий, пирій повзучий.
Сквер Св. Миколая (Додаток 5)	Слива декоративна, липа, береза поникла, тополь піромідальна, катальпа	Сніжноягідник, барбарис тунберга, тис декоративний,	Чебрець, вівсяниця, щучник дернистий.

	бігнонієподібна, сосна звичайна.	шипшина зморшкувата.	
Сквер біля пам'ятника «Братська могила» (Додаток 6)	Ялина блакитна, клен гостролистий, туя, береза поникла.	Барбарис тунберга, ялівець.	Щучник дернистий.
Сквер по вул. Петра Калнишевського (Додаток 7)	Катальпа бігнонієподібна, тополя чорна, груша звичайна, робінія звичайна.	Барбарис тунберга, шипшина.	Вайда фарбувальна, дубровник.
Сквер по вул. Українській (Додаток 8)	Ялиця одноколірна, береза корисна, ялина блакитна, катальпа бігнонієподібна.	Ялівець козачий.	Сеслерія, конюшина повзуча.
Сквер Калнишевського (Додаток 9)	Ялина звичайна.	-	Пирій повзучий.
Сквер Визволителів (Додаток 10)	Каштан, шовковиця чорна, ялиця, багряник канадський, тополя біла, тополя чорна.	Ялівець козачий, туя, кизильник.	Пирій повзучий, вівсяниця, щучник дернистий.
Сквер по вул. Пушкіна (Додаток 11)	Верба плакуча, ялина звичайна.	-	Щучник дернистий.
Сквер ім. Лермонтова (Додаток 12)	Тополя чорна, тополя біла, ялина звичайна.	-	Петунія, вайда фарбувальна.

Сквер «Карачуни» (Додаток 13)	Каштан, ялина блакитна, клен гостролистий, катальпа, береза поникла, липа.	Спірея японська, горобник горобolistий.	Флокс волотистий, пирій повзучий.
Сквер по вул. Купріна (Додаток 14)	Ялина блакитна, каштан, тополя біла, робінія псевдоакація.	Сніжноягідник.	Горець пташиний, пирій повзучий, щучник дернистий, вайда фарбувальна.
Сквер В. І. Михлика (Додаток 15)	Липа, ялина блакитна, ялина звичайна, акація.	Сніжноягідник ялівець козачий.	Вайда фарбувальна.
Сквер біля пам'ятника жертвам голодомору (Додаток 16)	Ялівець, береза поникла, акація, туя.	Ялівець козачий.	Пирій повзучий, щучник дернистий.
Сквер ім. Александра Поля (Додаток 17)	Горобина звичайна, липа, каштан, ялина блакитна, обліпиха, бук європейський.	Сніжноягідник.	Офіопогін японський, пароніхія подушкоподіб на, вайда фарбувальна.
Сквер селища Авангард (Додаток 18)	Липа, тополя біла, клен гостролистий, робінія псевдоакація каштан.	Сніжноягідник, бирючина.	Пирій повзучий, горець пташиний, щучник дернистий.

Атр-Майдан (Додаток 19)	Ялина звичайна.	Кизильник, ялівець козачий.	Пирій повзучий.
Сквер біля пішохідного фонтану по вул. Поштовій (Додаток 20)	Слива декоративна, ялина звичайна.	Ялівець прибережний, ялівець.	Пупавка фарбувальна.

Табл. 3. Рослинність рекреаційних ландшафтів Центрально-міського району м. Кривий Ріг.

Проаналізувавши таблицю можна надати висновок, що найбільш розповсюдженні серед деревних рослин являються: ялина звичайна та блакитна, каштан, липа, акація, тополя чорна та біла. Також серед парків, які знаходяться поблизу водойм, часто зустрічається береза поникла. Серед чагарникових рослин найрозповсюдженішим є сніжногідник та ялівець. Трав'янисті рослини мають менший видовий склад, серед них пирій повзучий та щучник дернистий зустрічаються майже в кожному досліджуваному об'єкті та зазвичай використовуються для прикриття земельних ділянок та створення однорідного ландшафту.

Майже вся рослинність паркових зон міста Кривого Рогу відображає типову рослинність цього міста. Саме в цьому контексті розміщені рослинні ареали парків, що відзначаються великою відповідністю природному середовищу даного регіону. Особливо це стосується деревних рослин, так як акація, тополя чорна та біла, які мають високий рівень розповсюдження у місті. Але спостерігаються зовсім нетипові для міста рослинності, такі як китайська туя, софора японська [1,10].

2.3. Значення рекреаційних ландшафтів в соціальній сфері життя населення м. Кривого Рогу

Проблема розвитку рекреаційних зон стає все більш актуальною, оскільки міське середовище швидко розвивається і стає все більш інтенсивним. Рекреаційні ландшафти, такі як парки, сквери, ліси і водойми, відіграють важливу роль у забезпеченні якісного життя та здоров'я мешканців міста.

Рекреаційні зони в таких індустріальних містах, як Кривий Ріг, відіграють важливу роль у покращенні якості життя міського населення та забезпеченні збалансованого розвитку міського середовища. Надання можливостей для відпочинку, рекреації та контакту з природою має безпосередній вплив на фізичне та психічне здоров'я людей, а також сприяє створенню гармонійного і збалансованого міського середовища [23].

Перш за все, рекреаційні зони надають можливість відпочинку та розваг для міського населення. У мегаполісах, де стрес і шум є невід'ємною частиною повсякденного життя, рекреаційні зони створюють можливість відсторонитися від міської суєти і насолодитися природою. Це можуть бути парки, сквери, сади, озера, пляжі або навіть зелені дахи на будівлях. Наявність таких зон дозволяє людям займатися спортом, прогулянками, пікніками, грати в ігри та насолоджуватися природними красотами, що сприяє фізичному та емоційному відновленню [30, 31].

Крім того, рекреаційні зони сприяють збереженню природного біорізноманіття та оздоровленню довкілля. Вони створюють зелені оази у середині міського пейзажу, де можуть рости рослини, живуть тварини та формується екологічний баланс. Зелені зони є місцем для розсадження дерев, кущів та квітів, що поліпшує якість повітря і зменшує вплив забруднення на здоров'я мешканців міста. Крім того, рекреаційні зони можуть виступати в якості фільтрів для очищення стоків, покращуючи якість водних ресурсів [32].

Також важливою перевагою рекреаційних зон є їх вплив на соціальну сферу міста. Вони створюють зручні місця для зустрічей, спілкування та взаємодії між людьми. Це місця для організації заходів, фестивалів, концертів та інших культурно-розважальних заходів, які сприяють формуванню спільноти та покращенню якості міського життя. Взаємодія з природою в рекреаційних зонах також сприяє підвищенню екологічної свідомості та збереженню навколишнього середовища [33,34].

Узагалі, рекреаційні зони в індустріальних містах є важливим елементом сталого розвитку та покращення якості життя. Вони сприяють фізичному та психічному благополуччю мешканців, збереженню природного середовища та соціальній стабільності. Розвиток та підтримка рекреаційних зон в індустріальних містах є важливим завданням для досягнення збалансованого та сталого розвитку міських територій.

Висновки до розділу 2

Рекреаційні ландшафти району розташовані нерівномірно, найбільша щільність характерна для центру району де парки розташовані на відстані до 450 метрів один до одного. Сквери також сконцентровані у центрі 12 з 15 у районі.

На одного мешканця району нараховується приблизно 2,07 м² рекреаційної зони. Цей показник вказує на наявність достатньої кількості місць для відпочинку та розваг для мешканців району.

Найбільш зустрічаємими видами дерев для усіх рекреаційних систем є липа, тополя біла то чорна, каштан, робінія, клени, в'яз та ін., середній показник зустрічаємості спостерігається у дуба звичайного та червоного, ялини звичайною та блакитною берези, туї та ін., рідкісними та охоронними є гінго, сосна кедрова та інше. Щодо чагарникових рослин, сніжноягідник та ялівець є найбільш поширеними видами. Трав'янисті рослини мають менший

видовий склад, проте пирій повзучий та щучник дернистий виявилися загальнорозповсюдженими і часто використовуються для прикриття земельних ділянок та створення однорідного ландшафту.

РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ В ПРОФІЛЬНИХ ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Обґрунтування потреби вивчення рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу в курсі географії в профільній школі

Вивчення рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу в курсі географії в профільній школі може бути обґрунтоване кількома важливими аспектами:

- Екологічна освіта: Вивчення рекреаційних ландшафтів дозволяє учням отримати уявлення про різноманіття біологічного та природного середовища, його захист та збереження. Учні можуть дізнатися про важливість збереження природи та раціонального використання рекреаційних зон для забезпечення довгострокового благополуччя.

- Сприяння розвитку туризму: Знання про рекреаційні об'єкти допомагає підготувати молодь до розуміння та розвитку туризму в регіоні. Місто Кривий Ріг може мати потенціал стати популярним туристичним напрямком, і знання про рекреаційні можливості цього району стануть корисними.

- Підвищення географічної свідомості: Вивчення рекреаційних ландшафтів сприяє підвищенню географічної свідомості учнів та розвитку їхньої географічної грамотності. Вони можуть розуміти, як ландшафти впливають на людей, та як люди впливають на ландшафти.

- Розвиток критичного мислення: Вивчення рекреаційних ландшафтів вимагає аналізу, дослідження та оцінки впливу людської діяльності на природу. Це розвиває навички критичного мислення та вміння аргументовано висловлювати свої думки.

- Стимулювання патріотизму: Вивчення власного регіону з краєзнавчої точки зору сприяє патріотичному вихованню учнів. Це дозволяє їм краще розуміти та цінувати свій рідний край, історію та культуру.

- Регіональний контекст: Район міста Кривий Ріг є частиною загального ландшафту регіону та важливої частиною області. Розуміння ландшафтів і природних ресурсів в цьому районі важливе для краєзнавчих знань учнів, оскільки вони впливають на життя та діяльність людей у цьому регіоні.

- Залучення до досліджень: Вивчення рекреаційних ландшафтів з краєзнавчою спрямованістю може стати стимулом для учнів проводити власні дослідження, відвідувати місцеві пам'ятки та розробляти проекти їх збереження.

Такі підходи до навчання допомагає формувати комплексне розуміння природи та суспільства та сприяє розвитку краєзнавчої освіти, створенню екологічно свідомого та грамотного молодого покоління.

На мою думку, вивчення рекреаційних ландшафтів міста може бути впроваджене в курсі 8 класу, в другому семестрі, під час вивчення розділу «Природні умови і ресурси України» в темі «Ландшафти України».

Робота з даною темою може бути представлена практичною роботою «Дослідження та характеристика ландшафтів своєї області». Учні отримують можливість дослідити різноманітні рекреаційні об'єкти власного міста, визначити їхню географічну розташованість та особливості, а також оцінити, як вони використовуються для відпочинку та розваги. Ця діяльність сприяє розвитку дослідницьких навичок, навичок роботи з географічними картами, та сприяє формуванню практичних знань про ландшафти місцевості.

Крім того, вивчення рекреаційних об'єктів допомагає учням розуміти важливість збереження природи та сталого використання природних ресурсів для місцевої спільноти. Вони можуть розглядати питання

екологічної сталості та природоохоронних заходів, необхідних для збереження цих ландшафтів.

Також дана тема може бути впроваджена для дослідження «Ландшафти своєї місцевості, їх освоєння і використання» і має велике значення для формування розуміння важливості вивчення рідного природного середовища. Рекреаційні об'єкти, такі як парки та інші місця для відпочинку, є невід'ємною частиною загального ландшафту місцевості. Вивчення цих об'єктів допомагає учням розуміти, як люди освоюють та використовують природні ресурси для своїх потреб.

Загальне вивчення рекреаційних ландшафтів в 8 класі готує підлітків до подальшого, більш поглибленого вивчення цієї теми в 11 класі. У майбутньому, учні зможуть досліджувати більш складні аспекти природних систем та їх вплив на людську діяльність. Вивчення рекреаційних ландшафтів створює основу та підґрунтя для подальшого вивчення цієї теми в старших класах.

Більш поглиблене вивчення теми рекреаційних об'єктів міста можна впровадити у 11 класі, під час вивчення теми «Суспільно-географічна характеристика своєї області». Це є логічним розвитком попереднього вивчення теми в 8 класі і дозволяє учням глибше погрузитися у географічний аналіз свого рідного регіону.

У 11 класі учні вже мають більше знань та досвіду у географії, тому вони можуть розглядати рекреаційні об'єкти більш детально та комплексно. Вони можуть аналізувати питання розміщення об'єктів, їхнього використання та впливу на природне середовище та суспільство.

3.2. Розробка авторського конспекту уроку

(дистанційно)

Розділ IV. Суспільна географія держави (на прикладі України).

Тема: Суспільно-географічна характеристика своєї області.

Клас: 11 (профільний).

Тема уроку: Туристично-рекреаційні об'єкти Центрально-міського району міста Кривий Ріг.

Мета уроку: сформувати в учнів уявлення про основні рекреаційні ресурси свого міста, та їх місце у загальній світовій системі, систематизувати їхні знання про географічне середовище як сферу взаємодії суспільства і природи, поглибити систему знань учнів про природні ресурси, сприяти розвитку екологічного мислення, пам'яті, вміння використовувати географічні знання в практичній діяльності.

Тип уроку: квіз-гра.

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Перевірка кількості учнів та наявності доступу до демонстрації екрану у капітанів команд (заздалегідь зазначені вчителем).

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

- Які об'єкти відносяться до туристично-рекреаційних? Наведіть приклади цих об'єктів, які розташовані в нашому місті.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Сьогодні на уроці ми відвідаємо багато рекреаційних об'єктів Ц-м району нашого міста, дізнаємось історію виникнення деяких з них та визначим, хто з вас є найчастішим їх відвідувачем.

- Які парки на вашу думку є найгарнішими в нашому районі?

IV. ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Парк ім. Федора Мершавцева

Заснував парк наприкінці 19 ст дворянин, капітан-лейтенант Імператорського флоту, учасник Кримської війни Федір Матвійович Мершавцев.

У 1884 році Мершавцев прийняв запрошення своєї тітки і переїхав до Кривого Рогу після звільнення з флоту. Він почав цікавитися садівництвом і вирішив створити свій власний сад на правому березі річки Саксагань. Він здійснював закупівлю саджанців з різних міст Європи. З часом його насадження перетворилися на перший безкоштовний громадський парк в місті.

Після закінчення війни в 1921-1923 роках, коли настали тяжкі голодні часи і людям доводилося переживати страшні зими з холодом, вони почали поступово зрубувати дерева і насадження у парку, щоб хоч якось вижити. Це призвело до практичного зникнення парку. З часом парк перейшов у власність криворізького комунального господарства і став відомий як міський сад. У 1932 році парк отримав нову назву – парк імені газети «Правда», на честь ювілейного випуску газети «Правда», але після проведення декомунізації у 2014 році, йому було присвоєно назву на честь його засновника.

- А чи купилися ви цим літом в Карачунівському водосховищі?

У Кривому Розі, в районі села Карачунівка, у 1930 році (за іншими даними – у 1932 році) було розпочато будівництво Карачунівського водосховища, через необхідність постачання води для Криворізького металургійного заводу (КМЗ, нині відомий як «АрселорМіттал Кривий Ріг»). Будівництво водосховища тривало у періоди з 1932 року до 1938 року (перша черга) та з 1954 року до 1958 року (друга черга).

У зону затоплення водами Карачунівського водосховища потрапили такі населені пункти, села (у дужках дано ранні назви):

- Моїсіївка (Мойсіївка);
- Карачунівка (Богданівка, спадкоємців Степанових (1856 року 13 дворів), Бутівське);
- Андріївка (Настасіївка);

- Хрущовка;
- Богоблагодатне (Попівка, Усівка);
- Володимирівка;
- Данилівка, жителі, 1939 року, заснували та переселилися до села Кірівка;
- Аннівка (Соломинка).

На березі Карачунівського водосховища були висаджені лісонасадження, які служили водозахисною функцією. Також були збудовані туристичні бази, піонерські табори і профілакторії. Лісонасадження, що оточують Карачунівське водосховище, відомі як Карачунівський лісовий масив, займають площу 300 гектарів.

Тепер давайте перейдемо до квізу (квесту), в якому ми дізнаємось, хто з вас найбільше знає та найкраще орієнтується на місцевості.

Правила квізу. Учні діляться на команди по 4-5 чоловік. В кожній команді повинен бути капітан який має змогу демонструвати свій екран для проходження квесту.

Оголошення правил: зараз ви опинитесь у випадковому місці будь-якого парку чи скверу району, після чого вам потрібно вказати це місце на карті, чим точніше вказане місце, тим більше балів ви отримаєте. Максимальна кількість за раунд – 25000. Загальна кількість раундів 4 (різна складність), тобто максимальний бал квесту – 100000 балів. Кожен раунд містить 5 місць, на визначення кожного надається не більше 1 хв. 20 сек.. (демонстрація функціоналу гри).

Перед основною частиною квізу я пропоную провести розминку, яка надасть вам невелику перевагу, надавши за кожну правильну відповідь 500 дод. балів, які можуть дуже вплинути на кінцевий результат. Відповідати на запитання може кожен учасник команди.

- Який парк має найрізноманітніший рослинний світ серед інших об'єктів?
- Назвіть усі сквери та парки, які розташовані на р. Саксагань.

- Назвіть найбільший об'єкт ПЗФ в Ц-м районі.
- Який парк був недавно реставрований?

Проведення квізу. Команди розподіляються на сесійні зали в Zoom, де можуть активно обговорювати відповіді. Після закінчення квізу вчитель сумує усі бали 4 раундів.

V. ПІДСУМОК УРОКУ

Дорогі друзі, ви сьогодні дружно попрацювали. В результаті кожна команда отримала певну кількість балів. Сьогодні ви на практиці використали свої знання і навички з географії. А також більше дізналися про рекреаційні ресурси нашого міста.

Оголошення результатів та оцінювання:

1 місце – 11 баллів;

2-3 місце – 10 баллів;

4-6 місце – 9 баллів.

Висновки до розділу 3

Вивчення рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу в курсі географії в профільній школі є важливим та обґрунтованим завданням. Вивчення рекреаційних ландшафтів в 8 класі формує базу для подальшого вивчення географічних аспектів регіону в старших класах та сприяє кращому розумінню та цінуванню власного природного середовища. Такий підхід до навчання розвиває комплексне розуміння природи та суспільства та сприяє створенню географічно освіченого та відповідального молодого покоління.

ВИСНОВОК

Дослідження базуються на концепції, що рекреаційний ландшафт – це підтип антропогенного ландшафту, в який тісно пов'язані природні та антропогенно-техногенні елементи, геосистема бере участь у відтворенні ресурсів та умов природного середовища психофізичної енергії населення та виступають як об'єкт охорони середовища, що оточує людину і раціонального використання природних ресурсів.

Формування перших рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району розпочалось наприкінці 19 століття з утворення скверу на честь царя Олександра II (Визволителя) та парків Мершавцева на місті злиття річок Саксагань та Інгулець та скверу біля Гданцівського чавуно-ливарного заводу.

Структура рекреаційного ландшафту досить складна, вона включає як природні компоненти (геологічна основа, ґрунт, рельєф, клімат, води) так і не притаманним природним інженерним спорудам (будинки, мости, алеї, дороги та інше). Біота, роль якої надзвичайна, як правило замінена з природної на композиції або колекції видів рослинності і підтримуються людиною. Вона є багатофункціональною (оздоровчою, естетичною, природоохоронною, захисною та багато інших).

Рекреаційні ландшафти району розташовані нерівномірно, найбільша щільність характерна для центру району де парки розташовані на відстані до 450 метрів один до одного. Сквери також сконцентровані у центрі 12 з 15 у районі.

На одного мешканця району нараховується приблизно 2,07 м² рекреаційної зони. Цей показник вказує на наявність достатньої кількості місць для відпочинку та розваг для мешканців району.

Найбільш зустрічаємими видами дерев для усіх рекреаційних систем є липа, тополя біла та чорна, каштан, робінія, клени, в'яз та ін., середній

показник зустрічаємості спостерігається у дуба звичайного та червоного, ялини звичайною та блакитною берези, туї та ін., рідкісними та охоронними є гінго, сосна кедрова та інше. Щодо чагарникових рослин, сніжноягідник та ялівець є найбільш поширеними видами. Трав'янисті рослини мають менший видовий склад, проте пирій повзучий та щучник дернистий виявилися загальнорозповсюдженими і часто використовуються для прикриття земельних ділянок та створення однорідного ландшафту.

Вивчення рекреаційних ландшафтів Центрально-Міського району м. Кривого Рогу в курсі географії в профільній школі є важливим та обґрунтованим завданням. Вивчення рекреаційних ландшафтів в 8 класі формує базу для подальшого вивчення географічних аспектів регіону в старших класах та сприяє кращому розумінню та цінуванню власного природного середовища. Такий підхід до навчання розвиває комплексне розуміння природи та суспільства та сприяє створенню географічно освіченого та відповідального молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрокліматичний довідник по Дніпропетровській області: (1986- 2005 рр) / О.Т. Прохоренко, Т.І. Адаменко. Дніпро, 2011. 231 с.
2. Бейдик О.О.Український словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії. Київ: РВЦ «Київський університет ім. Тараса Шевченка», 1997. 305 с..
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. Київ: Палітра, 1997. 130 с.
4. Безлюбченко О.С. Планування і благоустрій міст : навч. посібник. / О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, Т. О. Черноносова. Харків: Харк. нац. акад. міськ. госп-ва, 2011. 191 с.
5. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво: Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів. Київ, 2001. 299 с.
6. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія. У 2-х т. / М.Д. Гродзинський. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. Т. 2. 503 с.
7. Доброчаєва Д.М., Котов М.І., Прокудін Ю.М. та ін. Визначник вищих рослин України. Київ: Наук.думка, 1987, 548 с.
8. Д. Кан Йти далі. Харків: Промінь. 1965, 60 с.
9. Жмилев П.Ю Озеленення міст та селищ. Київ: Науковадумка, 1990. 145 с.
10. Заставний Ф.Д. Географія України : у 2 кн. : навч. посіб / Ф. Д. Заставний. Львів: Світ, 1994. 470 с.
11. Зелене будівництво: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2019. 228 с.

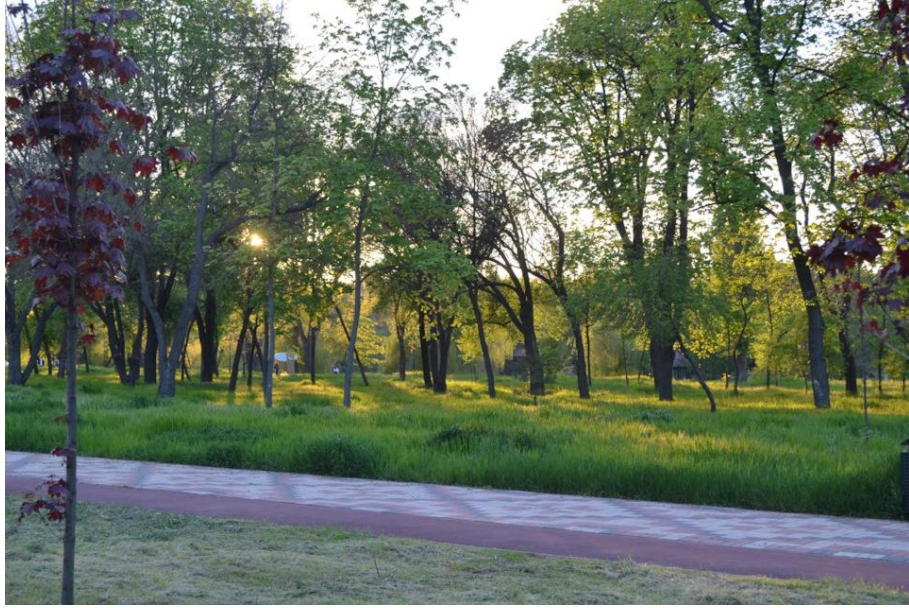
12. Воловик В.М. Ландшафтознавство : курс лекцій. Вінниця : Твори, 2018. 254 с.
13. Кадуріна А.О., Назарчук Ю.С. Ландшафтне проектування та дизайн: методичні вказівки. Частина 2. Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2021. 32 с.
14. Ковальов О.П. Географічний ландшафт: науковий, естетичний та феноменологічний аспекти. Харків: Екограф, 2005. 388 с.
15. Крижанівська Н. Я. Основи ландшафтної архітектури та дизайну: підручник / Н. Я. Крижановська, М. А. Вотінов, О. В. Смірнова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 348 с
16. Крижанівська Н. Я. Основи ландшафтного дизайну: Підручник / Н. Я. Крижанівська. Харків: Константа, 2002. 214 с.
17. Кузнецов С.І., Багацька О.М. Паркознавство: навч. посіб. Київ: ЦП „Компринт”, 2011. 156 с.
18. Кучерявий В.А. Природне середовище міста / В.А.Кучерявий. Львів: Вища школа, 1984. 142 с.
19. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. Львів: Світ, 2008. 456 с.
20. Кучерявий В.П. Урбоекологія: підручник. Львів: Світ, 2002. 440 с.
21. Ландшафти і сучасність: збірник наукових праць. Вінниця: Гіпаніс, 2000. 230 с.
22. Мельник О. О., Балабанов С. В. Історична енциклопедія Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. Т. 1, С. 194.
23. Нагібіна І.Ю., Журова Є.Ю. Значення паркових зон для мешканців міського середовища. Київ: Молодий вчений. 2014. № 20. С. 84-85.
24. Озеленення населених місць: методичні вказівки / В.П.Масальський, С.В. Роговський. Біла Церква: Білоцерковський нац. аграрний унів., 2020. 64 с.

25. Пріліпко А.В. Питання озеленення. Київ: Колос, 1996. 300 с.
26. Урбоекологія та фітомеліорація: навчальний посібник / Л.М. Філіпова, А.П. Стадник, В.В. Мацкевич та ін. Біла Церква, 2018. 214 с.
27. Черноносова Т. О. Міське зелене будівництво : конспект лекцій / Т. О. Черноносова. Харків: нац. унт міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2018. 68 с.
28. Зниклі населені пункти Історія Кривого Рогу – 1775.dp.ua. URL: <https://web.archive.org/web/20180418225909/http://1775.dp.ua/istoriya-ss/ischeznuvshie-naselennye-punkty> (дата звернення: 07.08.2023 р.).
29. Карачунівське водосховище / А. В. Яцик, В. А. Яцик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. – URL: <https://esu.com.ua/article-9736> (дата звернення: 07.08.2023 р.).
30. J. Maas, R.A. Verheij, P. Spreeuwenberg, F.G. Schellevis, P.P. Groenewegen Morbidity is related to a green living environment. *Journal of Epidemiology & Community Health*: 2009. 63(12).
31. J. Maas, Robert A. Verheij, Peter P. Groenewegen, Sjerp de Vries, Peter Spreeuwenberg Green space, urbanity, and health: how strong is the relation? *J Epidemiol Community Health*, 2006. 60:587–592.
32. Nancy M. Wells At Home with Nature: Effects of “Greenness” on Children`s Cognitive Functioning, 2000. 63-74.
33. Chiesura, Anna The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning*, 2004. 68 (1): 129–138.
34. Relph E. Place and Placelessness. London: Pion, 1976. 212.

35. Wilma L. Zijlema, Margarita Triguero-Mas, Graham Smith, Marta Cirach, David Martinez, Payam Dadvand, Mireia Gascon, The relationship between natural outdoor environments and cognitive functioning and its mediators. 2017. 176.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

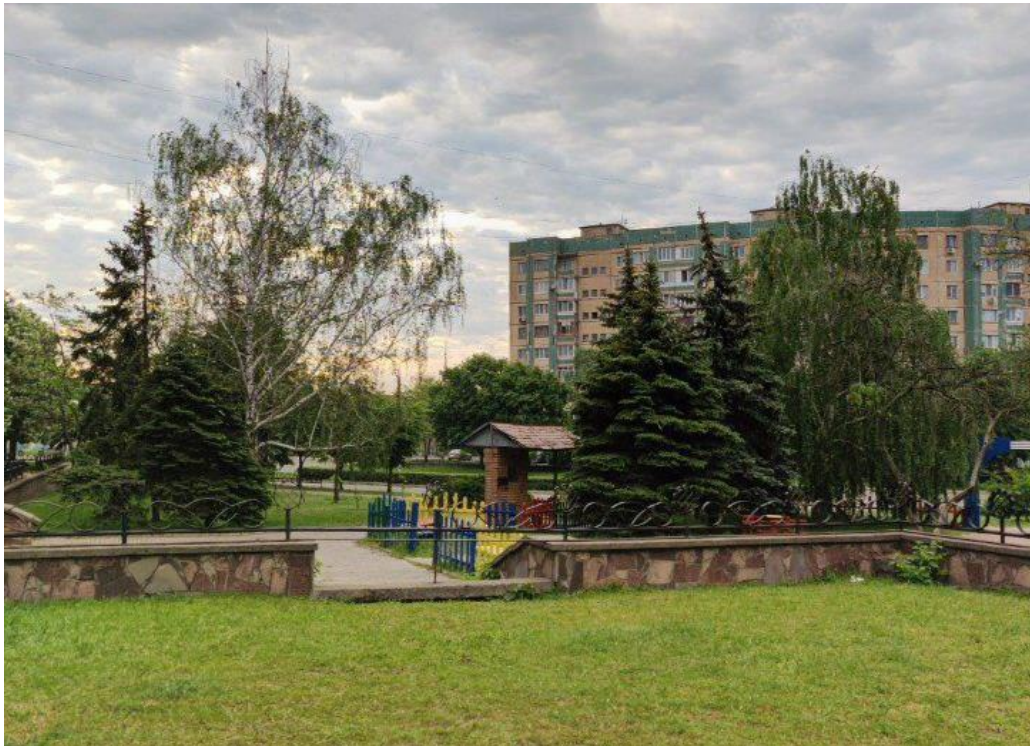

Додаток 5

Додаток 6

Додаток 7**Додаток 8**

Додаток 9

Додаток 10

Додаток 11

Додаток 12

Додаток 13

Додаток 14

Додаток 15

Додаток 16

Додаток 17

Додаток 18

Додаток 19

Додаток 20

